

Hængebirk også kaldet »sørgebirk« i forgrunden af Havrebjerg kirkegård. Litografi fra C. C. Secher: Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker, 1867-68.

skafter, ski, tændstikker. Den årlige hugst er ca. 20.000 m³, import navnlig fra Finland (18).

Birkeved foretrækkes i bagerier og til pejser, da det giver kraftig flamme med ringe røgdudvikling og ingen knitren eller sprutten; af samme grund bruges det i porcelænsovne (1916: 19).

Trækullene var fortrinlige til smelteværker, kemiske forsøg, krudt, uundværlige til at fyre med i stålværker (1796; 5); potaske af træet blev regnet for bedst, asken anvendt til vinduespudsning (20), den gjorde surt øl friskt igen (1634; 21).

1800-04 blev 24 tdr. land af Nr. Sande besået med 400 pund birkefrø mod sandflugt (22). På kirkegårde plantes især hænge- eller sørgebirk som symbol for vemod og drømmende tungsind; om denne afart fortæller sagnet, at træet endnu sørger over, at man brugte dets kviste til at piske Jesus med (23); ved ned-

tagelsen fra korset bøjede grenene sig beskyttende om jomfru Maria og sønnens afsjælede legeme (Sønderjylland; 24).

Beholder birk og pil løvet grønt i toppen, mens bladene falder af de nedre grene, kan ventes en tidlig vinter og et smukt forår (25). Er spånen af birken allehelgen (1/11) tør, - man på en streng vinter sig belave bør (26), sml. bøg bd. 2.

LITTERATUR: (1) 194 3,1790,193; (2) 827 1,30; (3) 259c 51; (4) 599b 1,127; (5) 739 1,660f; (6) 258 1943,151; 728c 4,1768,262; (7) 696 1761,96; 739 1, 660f jf. 525b 16,30; 946 14; (8) 57c 2,1810,106; 998 225f; (9) 451b 81,83; 525b 32-35; (10) 576 4,1799, 394,398; (11) 696 44f; 509 2,1799,82; (12) 485 1819, 44; (13) 515 1854,176; (14) 696 100; (15) 792 4,1794, 89; (16) 617 1892 1,372; (17) 812 1843,706; (18) 622b 93 (1916); 597b 1,128; 950 143; 927; (19) 622b

93; (20) 509 2,1799,88; (21) 1004 92; (22) 1014 33, 1940,28; (23) 19 104; (24) 604 6/10 1936; (25) 116 1/9 1946; (26) 565 166.

OVERTRO

»Fastelavnsriset« var oprindelig et bundt knoppe grene, vel oftest af birk, som under piskningen skulle overføre løvspringets potenskraft til folk og fæ. Også langfredag og påskemorgen var det sine steder, bl.a. på Lolland og Falster (1), en almindelig skik, at den, der først vågnede, skulle give husets øvrige beboere nogle slag med et birkeris, sml. pil bd. 2. Birkekviste sælges hvert forår som fastelavnsris, guldbronce-rede og/eller pyntet med brogede papirsstrimler. Roden af et birkeris, skåret St. Hans nat eller en torsdag nat kl. 24, kunne fremmane spøgelser; børn måtte ikke straffes med andet end et birkeris, ellers fik de underjordiske væsener magt over dem (1734; 2), sml. s. 241. St. Hans nat stak man birkeris ind i tagskægget (3), vel som værn mod hekse. Efter kælvningen skulle koen have 9 slag med 9 birkeris og disse derefter anbringes i bjælken over den (NSjælland; 4). – Flød saft fra et birketræ, var det skovtrolde eller andre underjordiske, som havde tappet vin til natlige gilder; den, som drak birkevin (s. 241), kunne se dem (Fyn; 5). – Hvis man på fastende hjerte og efter at have hørt gøgen bed i et birketræ, gik det ud (6).

I kronen af birke, men også hvidel, fuglekirsebær, blommetræ (kræge) og avnbøg, kan snylte-svampe af slægten *Taphrina* forårsage mere og mindre tætte, lange og store sammenfiltrede grenpurrer (7), kaldt *dverrekoste* (dvarrefolket var det underjordiske bjergfolk) i sydfynsk ting-bog 1787 (8), i øvrigt *ovnkoste* Fyn (9), *mareris* og *tordenkoste* (10), *trollderis* Odsherred (11), nu oftest *trolde-* eller *heksekoste*. De hvide birkes heksekoste ser ud som lige så mange kragereder *Sophus Bauditz* (12). På ædelgran dannes misvæksten af en skålrust, på rødgran sjældnere og mindre typisk af en bladlus.

Troldkosten virker både mod og for magiske magter. En klog kone på SFyn strøg syge (»troldredne«) kalve over ryggen med en *dverrekoste* (1787; 8). En gris, der ikke vil trives, eller en troldredet hund skal slås eller gnides over ryggen med en troldkost (13). På NLangeland får en gårds nisse skyld for, at han rider køerne, så de bliver syge og kalvene dør; en klog mand råder til at feje stalden med en troldkost og slå kors over dyrene med den (14). Hele året, men navnlig St. Hans aften før solnedgang, skal kvæg og heste stryges tre gange over ryggen

Sømærke, »kost« bundet af birkeris. Træsnit efter billede af Carl Locher med titlen »Stille sommer-aften i Kattegat. Efter regn«. Illustreret Tidende 14-11-1880.

med en troldkost som værn mod hekse (15), og er forgørelsen årsag til, at mælken ikke giver fløde og smør, hindrer en troldkost lagt i sien, at hekse stjæler smørret (VSjælland; 14). Bli-ver trappsten fejtet hermed, kan en heks ikke gå op ad den (VFyn; 16).

Om svage eller lamme husdyr siger man, at de er blevet forhekset med slag af en troldkost. En heks kan knuse koens ryg blot hun dasker den hermed. Endnu 1885 hedder det på Fyn, at man aldrig må slå nogen med heksekoste, thi da kan vedkommende »hverken trives eller lives« (17). Da en gammel mand vil skære birkeris til fejekoste, kommer djævelen skrigende gennem luften og manden må flygte (NSjælland; 18).

Man siger også, at der bor lykkefugle i et træ med troldkoste; et sådant stod nær husgavlen og blev ramt af lynet, ejeren udbrød: Kan I se, lyk-

ketræet frelste os fra ildebrand! (Kirke Helsing; 19). – På VFyn går fattigfolk ved juletid omkring og sælger troldkoste med en papirshæks stukket på en pind midt i (16).

Ved et hus i Hørup på Als står (1934) en birk, der ikke må fældes – sker det, vil huset brænde (20).

Tyrkerkongen skal engang binde sin hest til en birk, som gror op af Brudsø ved Bredstrup SØJylland (21).

LITTERATUR: (1) 549 158; 308b 258; (2) 74 61; (3) 161 1906/44c; (4) 941d 62; (5) 519 125; (6) 488g nr. 1454; (7) 920 6,1883,246–49; (8) 178 1936,168f, 902n nr. 28; (9) 839 23; (10) 191 2,388; (11) 24 210; 253 46, 1953,84; (12) 51 18; (13) 830 4,1885,58; 253 14,84; (14) 466 1877,153,161; (15) 830 2,1884,110f; (16) 107 1946; (17) 830 11,1889,208; 19 105; 546 52,1964, 130; (18) 941 65; (19) 161 1906/23: 294 (1945); (20) 360 1,1914,37; 885 19,1943,66; 944b 217; (21) 488i 2, 338.

PROSA OG POESI

Som en hvid lynstråle knitrede dens slanke stamme opad, grene bølgede som grønne flor og faner *H. C. Andersen*, Det gamle Egetræs sidste Drøm (1858). Birken med det lette, glitrende løv, der er som et rislende kildevæld *Sophus Bauditz* (1). Birkens dryade med de fine ungpigeskuldre og det askeblonde, rislende hår. – Klædt i hvide, men bristende sølvbrynjer *Hans Hartvig Sedorff* (2). Birkens ved er hvidt som en ung piges skulder *Martin A. Hansen* (3).

I de nordiske lyse nætter står birken med alt sit rige løv hængende ned over de trinde stammer, der dæmmer som hvide blakkede lagner; hele det fine træ skælver som en kvinde, hvis lange hår er falden frem over hovedet. *Johannes V. Jensen* (4); og hos den unge birk har man fornemmelsen af blød hud, når man rører ved barken eller stryger med kinden mod stammen, som en ung pige gør, når hun personificerer foråret i sig selv – med selve forårets træ – birken. *Villy E. Risør* (5). De unge birke ... havde fået kastet et ganske tyndt, lysegrønt løvsjal over deres jomfruelige skuldre; det klædte dem nydeligt, men de stod rigtignok og så ud, som om de selv syntes, det var temmelig lidt de havde på. *Vilhelm Høm* (6). [Birke i rydning]: Fine og spinkle og alle tre med en vemodig bøjen sig i samme retning står de dér og ser som tre bedrøvede, barmhjerterige søstre spejdende ud over valpladsen og alle dens ofre. Over de askehvide, sortflammede stammer halvt ser, halvt aner man gennem deres gule, gennemsigtige løvkjoler alle deres lemmer,

hele grenstellets lette, jomfruelige ynde. Man mindes uvilkårligt ved synet sagaens Aslaug, som da hun skulle være på én gang nøgen og påklædt skjulte sit hvide legeme bag sit udslagte gule hår og bag fiskenettets åbne masker *Knud Poulsen* (7). Gamle birkestammer, kraftigt marmorerede, benhvide, men med dybe, sorte revner som ar efter hugsår med tykke, vulstagtige sårrande *Ellen Raae* (8).

Våren kom med sol og vind, · birken svajer ud og ind, · har så fin og let en rus · i sit grønne silkebrus *Hans Ahlmann* (9). Den har sin grønne slørdragt på, · og den er hvid · og pigeblid, · som var den brud og skulle gå · i denne stund til kirken *Helge Rode* (10). Jeg elsker dig, du birketræ, · som du står i solen · helt nøgen, lig en jomfru fin, · der venter brudekjolen *V. Irminge* (11), din hvide bark er en brudekjole, · din grønne krone en brudekrans *St. St. Blicher* (12).

Imellem graner · stod lys og spæd og svaj · iklædt et slør af luftigt, · solgyldent kniplingstof · en birketræsprinsesse, · omgivet af sit hof · af kniplingsklædte piger, · små birkebørn i flok *Birthe Arnbak* (13); og birkens blade vender · den hvide side ud – · så hvid og gennemsigtig · som unge pigers hud *Tove Ditlevsen* (14). Der gror syv slanke birke · bag bondens hvide gård, · syv lattermilde tøse. · Hvor dufter hud og hår! *Ulf Hoffmann* (15), små spinkle, barnligt-muntre birke · danser forbi i drilsk tagfat: · et flimrer af legende sommerfugle · med sitrende, slørgrønne vinger *Grethe Heltberg* (16). Alleen med de tyve skønne birke. · De lignede en flok spinkle, unge piger, · der nys løb nøgne om og lo og sang, · men pludselig i angst fra vejen viger · og standser, alle stille på engang · og ser, at de er nøgne. Håret slog · de om den spinkle, hvide krop til læ · og bøjede sig varsomt lidt og drog · det ned omkring de runde jomfruknæ *Aage Rasmussen* (17). Birken, der bly som Ofelia står, · silkeklædt og rank, med udslaget hår *Otto C. Fønss* (18).

Mellem mørke elle lyser · birkens bark som hvide flammer *Viggo Stuckenberg* (19). Du er hvid · ... som en ungbirk, · der ubevidst spejler sig · i en sløret skovsø · en skælvende vårsnat *Poul Sørensens* (20), du er som foråret, Lille! · dit hvide legem minder · om en ung og luftig birk, · solhvid! dybt inde i skoven *Børge Houmann* (21). Birkene de svajede som lænde-myge piger, · der bød de sunde lemmer til mandighedens favn *Jørgen Vibe* (22). Skælvende birke står, · som var de sørgende piger · på femten forladte år *Halfdan Rasmussen* (23).

Midt i en sø der står en hvid buket · af nøgne birke, der som hvide sejl, · som elverpiger, svæver fint og let · uden at se sig selv i søens spejl *Hakon Holm* (24). Sagn om svundne somre suser · gennem eders grenehvælv, · alle lyse natters saga · hvisker i dets vege skælv, · alle sagn og dybe drømme · dvæler hos jer, er jer selv *K. L. Kristensen* (25). Birken bøjer sit hoved · sænker det tyst og træt – · birken er af en elskelig · fin og forborgen æt *Hans Ahlmann* (26).

Der vælder lys fra hængebirkens grene, · en regn af guld, en funkende kaskade *Anna Baadsgaard* (27). I tjørnens purr som i en taters manke · var flettet birkens gulddukater blanke *Otto C. Fønss* (28). – (Vinter på kirkegård) små klokker af iskrystaller · i kvistene klirrer og kalder, · vi døde skal ikke i kirke, · vi har kun de kimende birke *Otto Gelsted* (29).

Ludvig Holstein, Syv Birke (30); Valdemar Rørdam, Amose-Birkene (31); Chr. Stub-Jørgensen, Birkene på Højlyngen (32).

LITTERATUR: (1) 51c 61; (2) 821j 16,28; (3) 333f 39; (4) 433d 268; (5) 774 42f; (6) 415 1f; (7) 730b 87; (8) 735b 96; (9) 9d 44f; (10) 776b 105; (11) 421 39; (12) 78c 20; (13) 39 42f; (14) 199c 14; (15) 387c 21; (16) 365d 14; (17) 753c 56; (18) 283b 102f; (19) 868c 96; (20) 888b 32; (21) 404 11; (22) 967e 40; (23) 743 20; (24) 392e 49; (25) 490d 55f; (26) 9c 74; (27) 119 25; (28) 283j 71; (29) 298e 38; (30) 397c 36; (31) 789q 24f; (32) 289 2,1930,37f.

El, *Alnus*

Vildtvoksende og mest almindelig i fugtige skove og langs vandløb er RØDEL, *Alnus glutinosa*, et middelhøjt træ med sprukken bark og rundagtige, noget klæbrige blade; på grenene sidder hasselnødstore, sorte hunrakler fra forrige og grønne fra sidste år. Efter fældning farves veddet teglstensrødt. HVID- eller GRÆL *Alnus incana*, kendes på sin lavere stamme, glattere sølvgrå bark og ikke rødfarvende ved, ikke

Elletrunter ved Naaege. Litografi efter billede af Joh. Boesen. M. Galschiøt: Danmark, I, 1887.

